

Сініцький А. Ц.

к. і. н., доцент кафедри суспільних наук

Житомирського національного агроекологічного університету

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ РЕЛІГІЙНОГО ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА

Анотація. В статті обговорюється історичний контекст релігійного впливу на існування та функціонування українського війська. Доводиться необхідність врахування релігійного чинника у процесі розбудови Збройних сил України, так як він може виступити однією з форм формування високої морально-психологічної стійкості захисників України, коли діяльність духовних осіб сприяє формуванню у військовослужбовців відповідних морально-психологічних якостей на основі християнських норм та правил.

Ключові слова: християнські норми та правила, церква, ініціація, «духовні правила спасіння», інститут військового та флотського духовенства.

Демократизація українського суспільства, реформування його Збройних сил створили умови для духовного зростання військовослужбовців, праця яких протягом віків була важливим та потрібним видом людської діяльності. Історично армія займала особливе місце в суспільстві та користувалася заслуженою повагою. За результатами опитувань, армія є одним із лідерів за ступенем довіри з боку населення країни. Безумовно, військова діяльність сьогодні є значущою та необхідною. Але численні зміни, що відбуваються в нашій країні позначились на умовах існування та функціонування українського війська.

Тому серед завдань, які стоять перед Збройними силами України заслуговує на увагу переосмислення не тільки військової доктрини Збройних сил України, а й визначення засад їх взаємодії з релігійними організаціями оскільки історія Збройних сил України, від княжого війська до сучасних часів, зберегла певний досвід взаємодії армії і церкви, що сприяло вихованню військовослужбовців позитивних людських якостей — хоробрості, мужності дисциплінованості.

Відтак, актуальність зазначеної проблеми зумовлена певною деформацією духовно-моральної сфери військових фахівців, втратою переконаності у важливості та необхідності обраної професії.

З урахуванням як наукового, так і практичного значення зазначеної проблеми впровадження релігійно-духовних засад у функціонування механізму армії проведено цілий ряд наукових досліджень. Окремі питання взаємодії армії і церкви,

у тому числі історичних ракурс зазначеної проблеми досліджувались у роботах військових педагогів, таких як О.Д. Сафін, Д.Г. Сидорук, Ю.І. Сердюк, М.О. Морозов та інших. У вітчизняній релігієзнавчій і педагогічній науці опрацьовані проблеми, пов'язані з теорією й історією релігії, зокрема у працях А.М. Колодного, Б.О. Лобовика, П.Л. Яроцького, Л.О.Филипович, О.Н. Сагана та ін.

Відтак, **метою** статті є історичний контекст релігійного впливу на існування та функціонування українського війська, який дозволить дійти висновків про доцільність та актуальність врахування принципів актуалізації релігійної свідомості у військовій сфері.

А. Тойнбі вважав, що релігії мають інтегративну роль у плані вищих цінностей. Відомо, що виникнення тієї чи іншої світової релігії визначало магістральний напрямок в розвитку суспільно-економічних формацій на тривалий термін. Так було на Близькому Сході, в Північній Африці і Середній Азії в ранньому середньовіччі з приходом ісламу; так було з буддизмом перших індійських імперій і зороастризмом — іранських. Виникнення феодальних соціально-економічних відносин у пізній Римській імперії пов'язано з появою християнства [4; 14-18].

Зауважимо, що протягом багатомісячної історії українського народу церква відігравала важливу роль у духовному житті суспільства. У складних історичних умовах довготривалого національного і соціального гноблення виховна і просвітницька діяльність церкви значною мірою сприяла збереженню українського народу як нації [8, с 160-198].

Слід сказати, що найважливішою місією Православної Церкви було служіння національним інтересам Батьківщини, оскільки церква сприяла державному об'єднанню розрізнених слов'янських племен у єдину державу, а пізніше вплинула на процес збереження національної єдності Руської землі, цілісності й спільності живучих на ній народів. Протягом всієї вітчизняної історії (до 1917 р.) церква була духовною наставницею воїнів і перша благословляла війська на подвиг у захисті Батьківщини.

Відтак, з перших століть прийняття християнства на Русі оформився тісний союз служителів

віри й воїнства. І цей зв'язок мав величезне значення. За умов перебування Київської Русі в стані війни із сусідами, православ'я з плином часу стало войовничим, а воїнство — православним.

Історія співробітництва українських військових підрозділів із представниками церкви має унікальний досвід взаємодії цих суспільних інститутів. Це, перш за все, історія співробітництва армії українського козацтва і православної церкви [6; 19-21].

За часів Запорізької Січі на території України формується унікальний тип армії — армії, освяченої високими духовними ідеалами. Збереглися історичні відомості, що дають певне уявлення про внутрішньоцерковну організацію, структуру запорізької церкви [8, с. 188-200]. Пріоритетною в запорізькому православному товаристві була центральна — січова церква Покрови Богородиці, її внутрішньоцерковна діяльність ставала взірцем для інших церков у межах запорізьких вольностей. У 1775 р. в Запорізькій Січі діяло 14 парафій. У січових церквах зберігалось найсвятіше — великий військовий стяг, корогви, військові клейноди запорізьких козаків, а біля січової церкви збиралися загальні або військові ради, обиралися кошові отамани, старшина, вирішувалися питання війни і миру, виносилися вироки, за старим козацьким звичаєм розподілялися землі. На запорізьких землях існували монастирі, які не раз ставали фортецею проти ворогів, притулком для поранених і хворих козаків.

Таким чином, церква у ті часи відіграла роль не тільки певного ціннісно-світоглядного, але й нормативного регулятора життя козаків. Так, у періоди загальних військових рад у січовій церкві зранку при широкій участі прибулих з найвіддаленіших слобід козаків проводилися особливо урочисті богослужіння. Ради в обов'язковому порядку розпочиналися багатотисячним молебнем, який відправляв настоятель січової церкви.

З огляду на особливості своєї релігійності запорізькі козаки за святій обов'язок вважали участь у богослужіннях, релігійних обрядах, доповнюючи їх елементами, що в тій чи іншій формі символізували специфіку січового життя. Богослужіння в день загальної військової ради супроводжувалися виносом знамен, клейнодів, релігійні церемонії. При читанні Євангелія в церкві козаки стояли за традицією з напівголеними шаблями, символічно демонструючи свою готовність у будь-яку мить захистити свою православну віру. Відданість козаків своїй вірі була настільки сильною, що в окремі періоди історії України православна Січ залишалася чи не єдиним заборолом віри в протидії католицькій експансії.

Суттєво, що запорожці зберігали традиції, обряди, пов'язані з церковним поминанням полеглих на полі бою «лицарів». При цьому козацькі маси виступали носієм своєрідного народного християнства, яке мозаїчним чином містило в собі елементи візантійського православ'я та архаїку стародавніх родових обрядів, свободу свого релігійного світо розуміння й благоговіння перед Біблією.

Важливо також відзначити, що ініціація як козаків, так і духовенства у склад запорізького козацтва вимагала залучення релігійного інституту та певну процедуру, яку проходив майбутній релігійний служитель: присяга на вірність Кошу запорізькому, знання слова Божого, володіння українською мовою, тверезість. Обов'язковою умовою для січового духовенства була безшлюбність. Важливо, що парафію священик міг отримати тільки після відповідного рішення начальника січових церков і наступної посвяти кандидата Київським митрополитом з видачею архіпастирської грамоти. Залишеним на рік надавалася, за рішенням січової старшини, рівна кількість куренів, що, фактично, складали парафію, в якій належало сповідувати, причащати, відспівувати, загалом керувати релігійним життям парафіян. При цьому неодмінною вимогою до самого начальника січових церков (а він, як правило, був членом січової Ради) ставилося, крім інших, вміння проголошувати релігійні проповіді напам'ять українською мовою.

Отже, запорізькі козаки, ці специфічні парафіяни (що постійно воювали, ризикували життям, мешкаючи в дикому степу, не маючи сім'ї, спадкоємців), вже з огляду на такі неординарні умови життя зверталися до «духовних правил спасіння», прагнучи задовольнити свої релігійні потреби й почуття [8, с. 188-200].

Зазначений вплив релігійного інституту на життя козаків зумовлювався певним історичним підґрунтям, оскільки події, про які йдеться, збігалися з періодом величезних соціально-політичних зрушень. При цьому характер релігійних та соціально-культурних змін, які засвідчили ранок нової доби в історії України, яскраво виявився в міжконфесійних протиріччях, що стали водночас і драматичною, і невід'ємною складовою епохи. Відбувався перехід від одного цивілізаційного стану до іншого, на політичній арені змагалися потужні сили, йшла боротьба «за» і «проти» перегляду релігійної карти Східної Європи [6], що знаменувалося низкою визвольних воєн. Історія визвольних воєн цієї пори — це історія боротьби за свою, православну віру. Орієнтовані на подолання релігійних і конфесійних протиріч законодавчі акти (Кревська унія 1385 року, Люблінська унія (сейм у Люблені, 1569) і, нарешті,

Брестська унія 1596 року) породили лише нові протиріччя. На думку значної частини населення України, вони були спрямовані винятково на пониження православ'я. За цих критичних умов на захист віри українського народу встають козацькі полки [9, с. 763].

Слід зазначити, що запровадження унії на українських землях тягло за собою кристалізацію суттєво інших стереотипів мислення, оскільки католицизм на той час увібрав нові тенденції розвитку доби гуманізму з його акцентом на людині («перехресті» всіх суспільних відносин), що суперечило самій суті домінуючого у східнослов'янському соціумі ортодоксально-візантійського сприйняття світу. Поступово виникає атмосфера своєрідної двоїстості світосприйняття, наріжним каменем якої ставав релігійний чинник. Водночас у розпалі міжконфесійного протистояння були знехтувані позитивні сторони унії, які наближали українську культуру до загальноєвропейської. Східнослов'янське ж православ'я не вагаючись поставило своєрідний знак рівності між стародавнім та істинним, ґрунтуючись на історико-культурних особливостях українства.

Поряд з цим в українському суспільстві того часу виникає гостра потреба у власній церкві як ціннісно-нормативному інституту, здатному взяти на себе задачу духовної опіки всього українського народу, протистояти негативному впливові католицизму на традиційні духовні представлення й ідеали. Найбільш прогресивні представники українського народу: братства, православне духівництво, шляхта, козацтво, міщани домагалися відновлення діяльності незалежної православної церкви, фактично ліквідованої після Брестської унії. У 1620 році, на шляху до Єрусалиму, патріарх православної церкви Феофан висвятив митрополитом київським і галицьким ректора Київської братської школи Іова Борецького, а також шістьох єпископів на православні кафедри України та Білорусі. Митрополит Іов Борецький склав від імені «народу руського» трактат під назвою «Протекція» (1621 р.), де обстоював право українського і білоруського православного населення на свою церкву і віру.

Визнаючи лише формальну залежність константинопольського патріарха, українська православна церква протягом 65 років (1620-1685 рр.) вела самостійне духовне життя. Вона рішуче виступала проти унії з католицькою церквою і не бажала зверхності Московської православної патріархії, духовно підтримувала боротьбу українського народу за незалежність і власну державність. Започатковані раніше зв'язки православного духовенства з Росією не знайшли розвитку аж до

визвольної війни, у якій православне духовенство взяло активну участь.

Значні зміни відносин церкви і держави в подальшому пов'язані з реформами Петра І. Так, церковна реформа відіграла важливу роль в утвердженні абсолютизму: коли у 1700 році патріарх Адріан помер, Петро І заборонив обирати йому спадкоємця, а керування церквою доручалося одному з митрополитів, що виконували функції «місцєблюстителя патріаршого престолу». У 1721 р. патріаршество було ліквідовано, для керування церквою був створений «Святий Синод», або Духовна колегія, що також підкорялася Сенатові. Паралельно з цим держава підсилила контроль за доходами церкви з монастирських селян, систематично вилучало значну частину їх на будівництво флоту, зміст армії, шкіл і ін. Заборонялося створення нових монастирів, обмежувалося число ченців в існуючих.

На території ж Західної України, починаючи з моменту підписання унії, у житті західних українців усе більшу роль відіграє Греко-католицька церква. З її діяльністю пов'язане становлення духовності в національно-визвольних формуваннях українців, що активно відстоювали свою незалежність протягом тривалого історичного періоду. Саме українські священики Галичини наприкінці XVIII ст. — у першій половині XIX ст. започаткували історичну епоху національного відродження. Слід відзначити, що західноукраїнське населення відповідало своїм духовним наставникам довірою й визнавало їх провідниками громадсько-політичного життя.

Першими українськими польовими духівниками стають греко-католицькі капелани, або фельдкурати, що з'явилися в австрійській армії невдовзі після «весни народів» 1848 р., коли було впроваджено загальну військову повинність. Українські вояки становили тоді подекуди цілі полки. Ініціатором цієї акції став посол австрійського парламенту о. Г. Шаюкевич, радник Міністерства освіти й віросповідань у Відні в 1848-1865 рр. Фельдкурати носили військову форму, мали військове звання і підпорядковувалися польовому деканові, який був при штабі частини. По службі всі українські капелани підлягали польовому єпископові австрійської армії (римо-католику), а в обрядових справах — своїм галицьким греко-католицьким єпископам.

У подальшому, представники греко-католицької церкви плідно співпрацювали з підрозділами легіону Українських Січових Стрільців. Найбільш рельєфно це виявилось в період визвольних подій 1914-1920 років, коли священики ставали могутньою духовною опорою для бійців. Уже з перших днів заснування окремої національної військової формації — Легіону Українських Січових

Стрільців, його воїни стали об'єктом піклування Греко-католицької церкви [11, с. 200].

Слід також відмітити, що безпосередньо у стрілецьких лавах діяли патріотично налаштовані польові духівники. 27-28 жовтня 1917 року запальні частини Легіону Українських Січових Стрільців (Кіш і Вишкіл у Розвалові) відвідав митрополит Андрій Шептицький, який урочисто освятив прапор

Українських Січових Стрільців. Відтак, греко-католицьке духовенство брало активну участь в будівництві незалежної ЗУНР [10, с. 31].

Польові духівники Галицької армії, яка творилася і розбудовувалася у вогні українсько-польської війни за незалежність ЗУНР, перейняли і примножили кращі традиції капеланів Легіону Українських Січових Стрільців, які самовіддано виконували духовну місію в бойових лавах корпусів, бригад і полків, у запасних частинах і шпиталях у битвах на польському, більшовицькому і денікінському фронтах.

З перших днів утворення збройних формувань Галицької армії до її бойових груп, куренів, Окружних військових команд прийшли добровільно або були запрошені комендантами десятки священників-патріотів, які й стали першими польовими духівниками.

Певна ж частина священників добровільно обслуговувала дислоковані у їхніх місцевостях фронтові частини та армійські структури. У листопаді-грудні 1918 р. вони розгорнули активну роботу у сфері патріотичного виховання і піднесення морального стану українських стрільців і старшин.

Відзначимо, що у процесі розбудови структури українського війська утворюється чітка структура служби польових духівників УГА. Оскільки шачна частина духівників проходила службу у царському війську й мала зійськовий досвід, за зразок було взято організацію служби в австрійській армії.

Першими польовими духівниками в рядах УГА були українські духівники, які тривалі роки прослужили капеланами при українських частинах австрійської армії і в Легіоні Українських Січових Стрільців, а в хвилі розвалу Австрії находилися в Галичині або поблизу Галичини. Вони перевели організацію польового духівництва УГА на австрійський зразок. Початковий і невистачаючий стан польового духівництва УГА згодом поповнили українські капелани австрійської армії, які поверталися з далеких фронтів або з воєнних полонів, та духівники, які погоджувалися добровільно [11, с. 72-73].

Таким чином, польове духовенство Галицької армії відіграло важливу роль у вихованні особового складу в душі патріотизму і високої дисципліни.

Під час українсько-польської війни 1918-1919 рр. та бойових дій на Правобережній Україні були відпрацьовані структура служби, завдання і компетенції її підрозділів, ефективні форми і методи співпраці із підрозділами.

Питання про військове та флотське духовенство постало перед Українською державою на новому історичному етапі, у зв'язку із закінченням бойових дій на фронтах Першої світової війни й розформуванням армійських і флотських підрозділів, трансформування їх у відповідності з потребами часу. Зазначена проблема складалася із трьох головних аспектів: статус і майбутній устрій самого інституту військового та флотського духовенства; формування відповідних штатів, їхній склад, підпорядкування, матеріальне забезпечення; опікування «безробітними» кадрами армійського духовенства, їх працевлаштування та грошове утримання.

Зазначені проблеми ускладнювалися самим визначенням характеру розбудови нової армії. Над вирішенням цих питань працювали паралельно державні структури (зокрема, Військове міністерство, Міністерство сповідань), Церква (Собором і митрополитом) та духовенство [3].

30 жовтня 1918 р. митрополит Антоній подав до Військового міністерства проект Статуту управління церквами та духовенством військового й морського відомств, вироблений комісією разом з альтернативною запискою про військове духовенство в Україні та його єпископальне управління. Остання була прийнята як нормативна. Паралельно з обговоренням законопроекту вища церковна влада домагається виключного права на призначення (або затвердження) військових священників. Це побажання відразу ж набрало чинності як закон.

13 листопада 1918 р. Рада Міністрів схвалила закон про православного провідника при Військовому міністерстві та секретаря при ньому. Було затверджено також «Статут православного провідника при Військовому міністерстві на Україні». Однак цю постанову так і не запровадили в життя до кінця Гетьманату [3].

Ситуація змінилася вже за Директорії УНР, коли у відповідності з наказом Головного Отамана С. Петлюри керівництво військовим духовенством переходило Духовній управі, що складалася з трьох священнослужителів.

Свої проблеми військове духовенство також намагалося вирішити самостійно, зокрема й через Всеукраїнський Собор. У зв'язку з цим 18-19 червня 1918 р. у Києві відбувся Всеукраїнський з'їзд військового духовенства, делегати якого отримали таку настанову: «Визнаючи у принципі бажаною автокефалію Української Церкви, з'їзд

у разі сприяючих цьому обставин на Соборі дає право делегатам стояти за широке Самоврядування церкви на українських підставах». З питання ж про принципи існування інституту військового духовенства було прийнято рішення, що і надалі вище управління військовим духовенством має очолювати протопресвітер. Останнім міг бути представник будь-якої національності, як «українець за переконанням, котрий любить Україну і безумовно співчуває відродженню української церкви і української незалежної державності». Протопресвітера слід було обирати з білого духовенства на 5 років. У виборах мали брати участь як духовні особи, так і миряни-військовики на рівних правах [3].

Після Першої світової війни перед православними священнослужителями постало багато завдань. Серйозної духовної опіки потребували козаки та стрільці, які опинилися в польських таборах і шпиталях, зазнавши важких фізичних і духовних випробувань. Тому колишні військові священники продовжували виконувати свої пастирські обов'язки серед інтернованих вояків Української армії, відправляючи службу Божу, сповідаючи, підтримуючи їхній моральний дух не лише проповідями та бесідами, а й розповсюдженням книжок і часописів.

Загалом слід зазначити, що військове духовенство від початку революційних подій початку ХХ століття займало активну позицію, відіграючи значну роль в суспільстві, було ініціатором реформ церковного життя в Україні, обстоюючи ідею автокефалії. При цьому служба у війську, розпропагандованому соціалістичними ідеями, перебування на фронті, щоденні

смерті, духовне опікування пораненими, складні побутові умови утруднювали пастирську працю. Тут залишилися тільки міцні, стійкі й переконані духівники. Однак це не вплинуло на рішення, що приймалися Всеукраїнським Церковним Православним Собором, яким військове духовенство було відсунуте на другий план, його потреби церква не вирішила, самоорганізація і проведення свого статусу через світський уряд не могли мати канонічних форм. Лише за часів Директорії, після арешту й висилки головних діячів та ідеологів церкви С. Петлюра своєю владою призначив колегіальне керівництво військовими священнослужителями.

Важливо, що у цей історичний проміжок у польській армії періоду другої Речі Посполитої відбували службу й вояки-українці, тому питання про впровадження військових священників греко-католицької та православної віри стояло досить гостро. Так офіцери-українці за віровизнанням, зрозуміло, були греко-католиками й православни-

ми, не кажучи вже й про рядових солдат польської армії, українців за походженням. Серед католиків і православних були також білоруси, серед православних — росіяни [13].

Для задоволення релігійних потреб вояків-українців (як греко-католиків, так й православних) у складі польської армії діяли спеціальні військові капелани. Військовики-уніати перебували під духовною юрисдикцією римо-католицького польового єпископа Війська Польського.

Теперішній історичний період розвитку української держави виявляє нові цивілізаційні виклики, що підвищує роль релігійного чинника у процесі розбудови українського війська. На думку багатьох спеціалістів релігійний вплив у війську може виступити як одна з форм формування високої морально-психологічної стійкості захисників України. При цьому діяльність духовних осіб сприятиме формуванню у військовослужбовців відповідних морально-психологічних якостей на основі християнських норм та правил.

Україна з моменту отримання незалежності виявила численні проблеми відновлення давніх традицій, зв'язків між армією та релігійними установами, а процес розбудови української держави вимагає переоцінити багато принципів, що діяли та були засвоєні свідомістю людей за останнє століття. У сучасних умовах, суспільство потребує переоцінки духовної спадщини нашого народу [1; 2; 7; 12].

Потрібно зазначити, що в останній час в зоні проведення антитерористичної операції на сході України дозволено 44 священникам добровільно виконувати духовну місію в бойових лавах дислокованих там Збройних сил України.

Загалом, короткий історичний екскурс щодо проблематики нашого дослідження дозволяє дійти висновку, що у контексті розбудови сучасної української армії необхідним є як врахування певних історичних надбань, так і вивчення досвіду формування армій різних країн [22] за релігійно-духовними принципами.

Література:

1. Афонін Е.А. Становлення Збройних сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми / НАН України. Ін-т соціології: Відп. ред. Л. В. Сохань, Л. Ф. Бурлачук. — К.: Інтерграфік, 1994. — 304 с.
2. Баранівський В.Ф. Духовність особистості в сучасному суспільстві. Навчальний посібник. — К.: КВГІ, 1998. — 60 с.
3. Військове та флотське духовенство в Україні. — Людина і світ. — 2001. -№ 11.-С. 10-19.
4. Вознюк О. В., Грабар І. Г., Козловець М. А. Соціосинергетика та ідеологія держави: Навчальний посібник. — Житомир, 2002. — 187 с.
5. Вознюк О., Грабар І., Тичина О. Онтологічний аспект дослідження духовності українського народу // Духовність українства. Матеріали Всеукраїнської

науково-практичної конференції. — Житомир, 1998. — С. 15-17.

6. Грушевський М. С. Історія української козаччини // Вітчизна. — 1991. -№60.-С 12-43.
7. Здіорук С.І., Яремчук В.Д. Духовно-гуманітарні аспекти стратегії розвитку військових формувань України. — К.: НІСД, 1995. — 124 с
8. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / А.М. Колодний, П.Л. Яроцький, Б.О. Лобовик та ін.; За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. — К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. — 735 с.
9. Крип'якевич І., Гнатевич Б. Історія українського війська. — Львів: Світ, 1992. — 809 с.
10. Лебедович І. Полеві духівники Української Галицької Армії. — Вінніпег, 1963. — 124 с
11. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія галицького стрілецтва. — Львів: Каспяр, 1990. -340 с.
12. Морозов М. О. Військова служба і проблема душпастирювання // Збірник наукових праць. — Хмельницький: Вид-во Академії ПВУ, 1999. — № 9. — Част. II. С. 201—203.
13. Руккас А. Вояки-українці в польській армії (1921—1939 рр.) // Військово-історичний альманах. — 2002. — № 2. — С 54—65.
14. Саух П.Ю, Філософія: Навч. посібник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2003. -256 с.
15. Секретан Ш. Цивілізація и вера. — Москва, 1900. — 388 с.
16. Сорокин П. А. Человек, цивилизация, общество. — Москва: Политиздат, 1992. -543 с.
17. Тойнби А. Дж. Постыжение истории. — Москва: Прогресс, 1991. — 736 с.
18. Требін М. Збройні сили та релігія: світовий досвід взаємодії // Людина і політика. -2000.-№1. — С 40—47.
19. Українська Армія і Церква // Армія і духовність: воля совісті і віровизнання. — Київ, 1995.-С 24-38.
20. Юраш А. Автокефальний парадокс: Українські церкви в контексті національної безпеки // Політика і культура. — Київ, 1999. — № 3. — С. 19-25.
21. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах // «Перший український педагогічний конгрес 1935 р.: 36.-Львів, 1938.-С 16-18.
22. Katolische Militarseelsorge in der Bundesrepublik Deutschland. — Bonn, 1996. — 129 p.

Синицький А. Ц. Исторический контекст религиозного влияния на существование и функционирование украинского войска. — Статья.

Аннотация. В статье обсуждается исторический контекст религиозного влияния на существование и функционирование украинского войска. Доказывается необходимость учета религиозного фактора в процессе развития Вооруженных сил Украины, так как он может выступить одной из форм формирования высокой морально-психологической устойчивости защитников Украины, когда деятельность духовных лиц способствует формированию у военнослужащих соответствующих морально-психологических качеств на основе христианских норм и правил.

Ключевые слова: христианские нормы и правила, церковь, инициация, «духовные правила спасения», институт военного и флотского духовенства.

Sinitskyi A.Ts. The historical context of the religious influence on the ukrainian army's existence and functioning. — Article.

Summary. The historical context of the religious influence on the Ukrainian army's existence and functioning is discussed in the article. The necessity of religious factor consideration in the process of development of Ukrainian Military forces is proved as it can be one of the elements of formation of high moral and psychological endurance of Ukrainian defenders, when the clerics' activities contribute to formation in servicemen of proper moral and psychological qualities on the basis of Christian norms and rules.

Key words: Christian norms and rules, church, initiation, «clerical rules of survival», institute of military and naval clergy.